Tautinė Lietuva: kelias į namus

Gintaras Karosas

Pasitinkame Lietuvos Valstybės atkūrimo šimtmečio jubiliejų. Tai ypatinga data mūsų valstybės gyvenime. Valstybės, kuri prieš šimtą metų 1918 m. vasario 16-ąją atgimė: vieni sako, kad tai stebuklas, kiti – kad tai padaryti pavyko didžiulėmis mūsų Tautos šviesuolių pastangomis. Stebuklai neįvyksta savaime. Jie būna tada, kai tikėjimas ar nuoširdžios pastangos peržengia įtikinamumo kritinę ribą. Tada, daugiau kaip prieš šimtmetį Tautos šviesuolių, rašančių ir kviečiančių Sąjūdžiui, nebuvo daug. Jie budino Tautą. Kiti, tylieji, prisidėjo prie mūsų valstybės atkūrimo kitaip: knygnešiai, rizikuodami laisve, gabeno lietuvišką žodį į mūsų šeimas, o motinos vaikus mokė lietuviško rašto iš slapčia atgabentų knygų.

Tiesa, XIX amžiuje Lietuva buvo kitokia. Po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalinimo Lietuva carinės Rusijos sudėtyje panėšėjo į neaiškų darinį, kurio išskirtinumas daugiausia pasireiškė pasakojimais apie didžią praeitį ir lietuvių kalba, daugiausia vartojama kaimo žmonių. Mūsų valdovai, didikai, bajorija, su kai kuriomis išimtimis, ilgus šimtmečius nesuvokė lietuvių kalbos reikšmės valstybės gyvenime. Jei viduramžiais, mūsų valstybės galios apogėjuje, valstybė būtų investavusi į valstybinės savitos lietuvių kalbos raštiją, Lietuvos istorija greičiausiai būtų visai kitokia. Deja, nors ir skamba paradoksaliai, jau Vytautas Didysis, rašybai skolindamasis lotynų ir rusėnų kalbas, taupė valstybės iždo pinigus lietuvių kalbos sąskaita. Jau XVI amžiaus pirmoje pusėje girdime Pirmojo Lietuvos statuto autoriaus Alberto Goštauto apgailestavimą, kad Vilniaus bažnyčiose per daug įsigali lenkų kalba. Tačiau mūsų istorija susiklostė taip, kad valstybės prioritetu lietuvių kalba tapo tik prieš šimtmetį.

Taigi, prieš šimtmetį, atkuriant Lietuvos nepriklausomybę, įvyko valstybingumo brandos lūžis. Tai – Lietuvos transformacija, kuri brendo šimtmečius ir prie kurios

prisidėjo ne tik lietuviai, bet ir kitų tautybių žmonės, ypač mokslininkai, tyrinėję beišnykstančią lietuvių kalbą. Lietuvių kalba buvo domimasi ne šiaip sau, o dėl jos senumo, archajiškumo, skambumo, kurie yra iškirtinai vertingi pasaulio paveldo kontekste. Paprastai tai, kas seniausia, anksčiau ar vėliau išnyksta. Kalbos nėra išimtis. Lietuvių kalbai, kaip vienai iš seniausių pasaulio kalbų, kurios, pasak mokslininkų, arealas kadaise apėmė didžiąją dabartinės Rusijos teritorijos dalį, grėsė nebūtis.

Vasario 16-oji dėl jos signatarų įžvalgumo tapo mūsų valstybės atgimimo ir lietuvių kalbos išsaugojimo data. Lietuvių kalba išliko gyva valstybinė kalba, praturtino pasaulio kalbų lobyną, teikia ateinančioms kartoms pažinimą. Žmogus siekia žinoti, kaip buvo prieš daugelį metų, nors kiek patirti praeitį. Dabar jis tą gali pajusti gyvai, ne vien iš knygų. Atvykus į Lietuvą ar Latviją galima paklausyti, kaip prieš tūkstančius metų kalbėjo gana didelė pasaulio žmonių dalis. Tai – su niekuo nepalyginamas potyris, kuris turėtų būti ir vienu mūsų valstybės išteklių: ne tik įvaizdžio, bet ir ekonominių. Dabar, deja, dar nėra iki galo suvokiama lietuvių kalbos reikšmė, vadinasi, nepakankamai įvertinama ir Vasario 16-osios svarba mūsų valstybei.

1918 m. vasario 16-ąją buvo atkurta tautinė Lietuva. Tuomet, daugiau nei dabar, Lietuvos visuomenė buvo sulenkėjusi ir surusėjusi. Tarpukario Lietuva dėjo daug pastangų, ypač švietimo srityje, kad visuomenę atlietuvintų. Mano paties senelės bajoraitės šeima, kaip ir daugelis to meto Lietuvoje, sulenkintą pavardę pakeitė į lietuvišką, taip parodydami tautinį sąmoningumą ir deklaruodami savo artimą ryšį su Lietuvos Respublika, pilietiškumą. Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą, okupacinė administracija vykdė priešingą politiką, siekdama kraštą sulenkinti. Neapsieita be vietinių gyventojų bauginimo ir net smurto. Pakanka vien prisiminti J. Pilsudskio sulaužytą Suvalkų sutartį ar beveik du dešimtmečius čia vykdytą inkorporavimo į Lenkijos valstybę politiką.

Įvykiai yra tokie, deja, jų nepakeisime, tačiau dabar nebeturime teisės kartoti klaidas. Verta prisiminti taiklią vieno išminčiaus pastabą, kad iš istorijos nesimokantis žmogus pasilieka vaikas. Ar mes dar nesubrendome kartu kurti savo svetingos, bet savitos valstybės?

Lenkija, tęsdama šimtmečius vykdytą veidmainišką politiką, dėl kurios Lietuva išnyko iš pasaulio žemėlapio, daug svarbių Lietuvos pasiekimų pavertusi tariamais Lenkijos valstybės nuopelnais, niekad netaps jūsų tikraisiais namais. Kad jūs,

vietiniai pietrytinių dabartinės Lietuvos kraštų gyventojai, priskirtumėte save lenkams, yra vienas svarbiausių politikos tikslų ir dabartinėje Lenkijoje. Lietuvą nuo sunaikinimo išgelbėjo tik tautinės valstybės atsiradimas. Kiti keliai kurti platesnę Lietuvą vedė į tolesnį valstybės apsigaudinėjimą ir siūlė galutinai ištirpti imperinėje Lenkijoje, nors ir esant galimybei išsilaisvinti. Kyla klausimas, ar Lenkija gali keistis? Manau, taip gali atsitikti tik su keletu sąlygų. Lenkija keisis, nors ir labai lėtai ir nenoriai, jei viešai atsiprašys už Vilniaus krašto okupaciją, jos padarinius ir skriaudas šio krašto žmonėms tarpukariu. Ir jei mūsų valstybė nuo šiol nežengs nė vieno žingsnio saviapgaulės linkme: kalbos ir rašybos, viešų užrašų, švietimo išvalstybinimo kryptimi. Lietuvos valstybė privalo nustoti save naikinti, klaidindama jus, pietrytinių kraštų bendrapiliečius, kad neva esate nežinia iš kur atsiradusi lenkų mažuma ir Lietuva turi užtikrinti galimybę jums būti lenkais. Priminsiu, kad keliasdešimt tūkstančių lenkų tautybės žmonių grįžo Lenkijon iš pokario sovietų okupuotos Lietuvos maždaug iki 1948 m., čia galėjo pasilikti ne daugiau dviejų ar trijų tūkstančių.

Lenkijos tebedaromas spaudimas, deja, išlieka pagrindinė problema kuriant nepriklausomą, vientisą ir stiprią tautinę Lietuvos valstybę. Neigiamos Lenkijos politikos veiksnys, kaip grėsmė mūsų šalies nacionaliniam saugumui, privalėtų atsirasti specialiųjų tarnybų planuose. Tai pasiteisinusios ilgalaikės Lenkijos politikos tąsa, kurios tikslas plėsti Lenkiją kaimynų žemėse vargu ar keisis. Su lenkais esame ES ir NATO aljanso narėmis, todėl su šia grėsme negalima kovoti taip, kaip su Rusijos, reikalinga išmani diplomatija, paremta tautinės valstybės vizija. Lenkiškos įtakos užkardymas, manau, galimas laikantis tokių principų: bendradarbiaukime su Lenkija pirmiausia ekonomikos srityje, draugaukime kultūrinėje-istorinėje plotmėje, tačiau kaimynų interpretacijas vertinkime kritiškai. Nė žingsnio atgal kalbos ir švietimo klausimais, valstybės politikos tikslui pasitelkiant visas priemones pietryčių krašto integravimo, piliečių sąmoningumo, lietuviškumo ugdymui, švietimui.

Pažįstu daug lenkų – kultūros žmonių, dailininkų, istorikų. Dauguma jų vertina istoriją pagal savo valstybės suformuluotą naratyvą, ir tai suprantama. Tačiau, kitaip nei didelė dalis lenkų politikų, jie nėra Lenkijos imperinės politikos tęsėjai, ir tai teikia šiek tiek vilčių.

Turime žvelgti į ateitį, kurti ją kuo tauresnę ir teisingesnę. Kartu su visais bendrapiliečiais. Laisvės Šimtmečio proga noriu kreiptis į pietryčių Lietuvos gyventojus. Šis kraštas kartu su Vilniaus miestu tarpukaryje buvo Lenkijos

okupuotas, jo gyventojai aktyviai lenkinami. Po Antrojo pasaulinio karo sovietų okupantai siekė gyventojus surusinti. Dabar jus, pietryčių Lietuvos gyventojus, vadina lenkais, o ir patys dažnai tokie jaučiatės. Kelių kartų kaita nusineša užmarštin ir prisiminimą apie savo šaknis. Dar XIX a. antros pusės surašymai rodo, kad pietryčių Lietuvos gyventojų daugumą sudarė lietuviai. Išlikusios čia lietuviškos pavardės ir vietovardžiai byloja apie lietuvišką pietryčių Lietuvą. Jūs, jos gyventojai, ne kartą tapę ir dažnai dar tebesantys politikų įkaitais, prisiminkite savo šaknis. Jos lietuviškos. Yra kuo didžiuotis. Kai kurių politikų veidmainystė jus matyti lenkais, taip supriešinant su likusia Lietuva, neturi ateities. Tai tik noras valdyti. Daug metų gyvenu kartu su jumis, vietiniais žmonėmis. Supratau, kad esate puikūs ir draugiški žmonės, kuriais galima pasitikėti. Atėjo laikas jums, pietryčių Lietuvos gyventojams, patiems imtis kurti tautinę Lietuvą, prisimenant, kad mūsų protėviai čia kalbėjo lietuviškai.

Laukia kelias į mūsų vienintelius namus, į Lietuvą. Šie namai jau nuo senovės buvo susieti su kaimyne per primestą mums gudrų projektą „Žečpospolita“ ir dėl mūsų nuolaidžiavimų ištirpo Lenkijos naudai. Namai, kurie užkariautojų ne kartą buvo išplėšti ir sunaikinti, bet ne pavergti. Mūsų Tėvynė atgavo laisvę prieš šimtmetį per giliu tikėjimu ir atgimusia lietuvių kalba paremtą tautinį sąjūdį. Nedidelis Baltijos žemės lopinėlis, dabar susitraukęs ir išlikęs tik dalyje lietuviškiausių etninių žemių, nebeturi likti kitų interesų ambicijų įkaitu. Nebėra kur trauktis ir neturime teisės apsigaudinėti. Reikalaukime, kas mums priklauso: teisės didžiuotis Lietuva, lietuvių kalba ir būti lietuviais. Grįžkime į Tautos namus. Kurkime Lietuvą kartu.

Straipsnio autorius yra nepartinis Vilniaus rajono savivaldybės tarybos narys, mišrios frakcijos „Kartu – už pažangą Vilniaus rajone“ seniūnas, skulptorius, Europos parko ir Liubavo muziejų įkūrėjas, piliečių asociacijos „Talka kalbai ir tautai“ pirmininkas, Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos narys, Nacionalinės pažangos premijos laureatas.

pasauliolietuvis.lt